

Situația sărăciei în România dimensiuni, surse, grupuri de risc iunie 2001

In România socială – Revistă de cultură și analiză socială 2001/2

Coord. prof. Dr. Cătălin Zamfir, membru corespondent al Academiei Române

Introducere:

Societatea românească de la începutul secolului XX era predominant agrară, cu o structură socială care susținea într-o mică măsură modernizarea rapidă.

Programul comunist din anii '50-'70 a fost centrat pe urbanizare și modernizare industrială. Investițiile masive în dezvoltarea industrială și urbană au permis o creștere substanțială a bunăstării. Politica oficială promovată de regimul comunist presupune o distribuție accentuat egalitară a resurselor modeste, fiecare având asigurat un minim de trai. Instrumentul împlinirii acestui principiu a fost utilizarea completă a forței de muncă și, complementar, dezvoltarea unui sistem înalt comprehensiv de asigurări sociale.

Declanșată în anii '70, criza economică s-a accentuat în anii '80, cu consecințe directe asupra scăderii nivelului de trai. Concomitent, protecția și suportul social s-au diminuat, în timp ce șomajul nerecunoscut a început să reducă accesul la formele de asigurare socială. Ca efect, a crescut vizibilitatea segmentelor sărace însă, în lipsa datelor credibile, estimarea incidenței sărăciei este practic imposibilă.

Tranziția a produs o adevărată explozie a sărăciei. Estimările de la mijlocul anilor '90, deși diferite dată fiind metodologia diferită utilizată, relevă proporții îngrijorătoare ale fenomenului proporția săracilor se plasează între 22% (estimarea Băncii Mondiale pentru 1994) și 39,3 (estimarea ICCV și FMI pentru același an). Conform cu unele calcule realizate de UNDP (1998¹) rata sărăciei se plasa în jurul a 28% în 1996. după o ușoară ameliorare în 1995-96, căderea economică a continuat în ultima parte a deceniului, sărăcirea agravându-se rapid, pentru a ajunge la 44% în 2000 (estimările Cărții albe preluării Guvernării în luna Decembrie 2000).

Societatea românească nu a părut a fi pregătit pentru a face față exploziei sărăciei. Deși sistemul securității sociale a supraviețuit într-o formă rezonabilă șocurilor economice și politice, formele de suport pentru cei mai săraci dintre săraci sunt mai degrabă confuze, fragmentare, deficitare.

Încercări mari consistente de a asigura coerența sistemului datează din 1998, fiind inițiate de Președinției la sugestia și cu sprijinul UNDP. Rezultatul a fost o *Strategie de Prevenire și Combatere a Sărăciei*, care nu a fost însă niciodată implementat. În februarie 2001, Guvernul a decis constituirea unei *Comisii antisărăcie și de promovare a incluziunii sociale*, aflată sub președinția Primului Ministru.

În acest context, la inițiativa și cu suportul financiar al UNDP, a fost elaborat raportul de față având ca obiectiv realizarea unei prezentări sintetice a situației sărăciei în România, dar și schițarea unor posibile direcții de acțiune pentru provenirea și combaterea

¹ JNDP și Academia Română 1998, *Raportul Național al Dezvoltării Umane – România 2001*, Ed. Expert, București.

acestei. Raportul se bazează pe studii anterioare asupra sărăciei din societatea românească, cu precădere pe cele realizate de Institutul de Cercetare a Calității Vieții și pe datele produse de instituții naționale de Statistice.

Autorii țin să aducă mulțumiri speciale reprezentanților PNUD România (Doamnei Kyoko Postill și Doamnei Ruxandra Stan) și PNUD New York (Domnului Terry McKinley), precum și Doamnei Dorothy Rosenberg pentru suportul și contribuția acordate pe tot parcursul elaborării acestui proiect. De asemenea, am beneficiat de sugestii utile din partea Domnului Gerardo Berthin și a Doamnei Juliette El Hage.

Prof. Dr. Cătălin Zamfir
Membru corespondent al
Academiei Române

Capitolul I.

Explozia sărăciei în România

Imediat după Revoluția din '89, colectivitatea a fost conștientă că tranziția va aduce costuri sociale semnificative. Anii '90 au însemnat însă, pentru România, o explozie neașteptată a sărăciei.

Rata sărăciei²

În 1991-93 s-a produs un prim val de sărăcie. Dacă în 1989 după un deceniu de deteriorare accentuată standardului de viață sărăcia afecta aproximativ 7% din populația, în 1994 rata sărăciei se plasa, în funcție de metodologia utilizată, între 22% (banca Mondială 1997)³ și 39% conform studiului realizat de ICCV⁴ (C. Zamfir, 1995).

Un al doilea val de sărăcie s-a produs după 1997, rata sărăciei în 1999 a crescut cu peste 60% față de 1995, ajungând la 41,2%, iar sărăcia extremă s-a dublat (tabel 1). Conform Cartei Albe a Guvernării (2001⁵) în anul 2000 rata sărăciei atinsese 44%.

Tabelul 1. Sărăcia în România, 1995- 2000

	Rata sărăciei	Rata sărăciei extreme
1995	25,3	8,0
1996	19,9	5,1
1997	30,1	9,5

² Rata sărăciei reprezintă ponderea săracilor în totalul populației. În România nu există un prag oficial al sărăciei. Analizele asupra sărăciei publicate în ultimă perioadă în literatură românească de specialitate utilizează metodologii diverse de calculare a pragului de sărăcie și de aici și estimări diferite. Pentru estimările din ultimii ani s-a folosit ca prag de sărăcie cei adoptat în cadrul Strategiei Naționale de Combatere și Prevenire a Sărăciei (1999) care este însă departe de a fi satisfăcător. Au fost utilizate două măsuri ale sărăciei *pragul sărăciei extreme* reprezentând 40% din cheltuielile medii de consum ale gospodăriei pe adult echivalent în 1995, și un altul mai lejer reprezentând 60% din cheltuielile medii de consum, dar care în condițiile României reprezintă o sărăcie severă.

³ Banca Mondială 1997 *România Poverty and Social Policy*.

⁴ C. Zamfir 1995 „Dimensiuni ale sărăciei” Ed. Expert. Lucrarea definește și utilizează două praguri de sărăcie Nivelul de Subzistentă (NS) mai sever care are în vedere doar nevoile fundamentale de consum ale populației, și Nivelul Decent (ND) care acoperă toate bunurile și serviciile absolut necesare pentru participarea la viața socială. Rata de sărăcie amintită aici se referă la NS.

⁵ Guvernul României, 2001 Carte Albă a preluării guvernării... București.

1998	33,8	11,7
1999	41,2	16,6
2000*	44	–

Sursă: Teșliuc, Pop, Teșliuc (2001). Estimările ratelor de sărăcie sunt realizate pe baza Anchetei Integrate în Gospodăria (AIG), iar pentru ratele de sărăcie definiția utilizată în Strategia Națională de Prevenire și Combinate a Sărăciei (vezi nota 1).

* Sursa: Guvernul României, 2001.

Comparativ cu alte țări europene în tranziție sărăcia în România a luat proporții cu adevărat îngrijorătoare în rândul forței de muncă (tabel 2).

Tabel 2 Sărăcia în Europa Centrală și de Est, 1995- 99

	Anul	Rata sărăciei	
		2\$ PPC*/zi	4\$ PPC*/zi
Moldova	1999	55,4	84,6
Rusia	1998	18,8	50,3
Albania	1996	11,5	58,6
România	1998	6,8	44,5
Macedonia	1996	6,7	43,9
Letonia	1998	6,6	34,8
Bulgaria	1995	3,1	18,2
Lituania	1999	3,1	22,5
Ucraina	1999	3,0	29,4
Slovacia	1997	2,6	8,6
Estonia	1998	2,1	19,3
Ungaria	1997	1,3	15,4
Polonia	1998	1,2	18,4
Belarus	1999	1,0	10,4
Croația	1998	0,2	4,0
Cehia	1996	0,0	0,8
Slovenia	1997/98	0,0	0,7

Sursă: banca Mondială, (2000/b)

Notă: pentru estimarea sărăciei sunt utilizate praguri exprimate în US\$/zi adult echivalent la paritatea puterii de cumpărare din 1996.

* PPC – Paritatea Puterii de Cumpărare

Gradul de sărăcie

Nu numai proporția celor aflați în sărăcie a crescut, dar totodată s-a accentuat și gradul de sărăcie. În ultimii ani a crescut deficitul de venit al săracilor, cu alte cuvinte suma necesară pentru completa veniturile săracilor până la o valoare egală cu pragul de sărăcie. Astfel, în 1995 o persoană săracă avea în medie un venit cu 25% mai mic decât pragul de sărăcie, iar în 1998 deficitul de venit reprezenta aproximativ 27%. Ținând cont de scădere economică din ultimii ani este probabil cu gradul de sărăcie să fie crescut în continuare.

Efortul financiar pe care statul ar fi trebuit să-l facă în 1998 pentru acoperirea deficitului de venit al săracilor, determinat în raportul cu pragul de sărăcie utilizat aici

(fără a lua în considerare alte costuri adiacente cum ar fi cele administrative⁶ care nu sunt deloc de neglijat). Reprezenta aproximativ 2,4% din PIB.

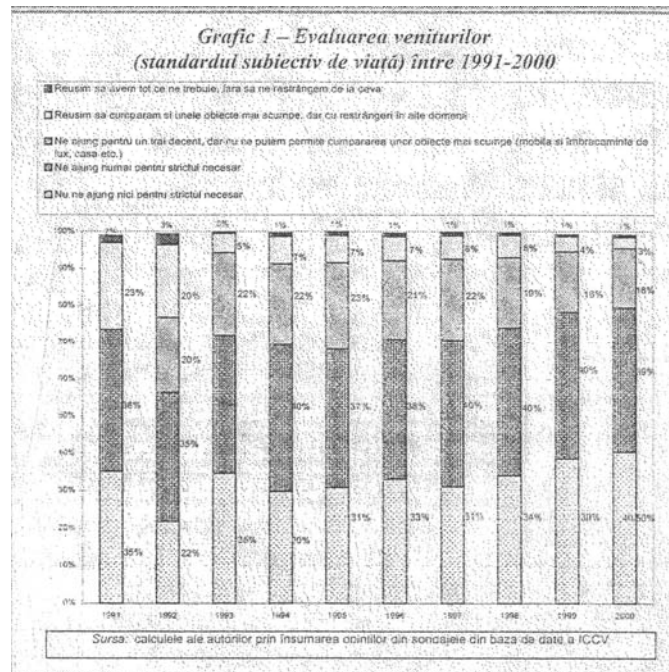
Deficitul actual de venituri este amplificat de deficitul acumulat al condițiilor de viață

Pe lângă *deficitul actual de venit* mult mai grav este faptul că unele grupuri se confruntă și cu deficitul unor condiții fundamentale de viață, rezultat al unor acumulări negative anterioare: lipsa/pierderea/ deteriorarea locuinței acumularea de datorii, deficitul de educație, de capacitatea de integrare pe piața muncii, discriminări. Dacă în primii ani ai tranziției acumulările existente de condiții și capacității au contrabalansat într-o anumită măsură șocul deprecierei veniturilor, cei 11 ani de cădere a veniturilor au avut ca rezultat și o erodare gravă a acumulărilor materiale și a capacităților personale. Să ne gândim doar la costurile ridicate ale locuințelor în raport cu veniturile, cei care nu au o locuință (tineri care trebuie să și-o cumpere sau cei care datorită unor împrejurări și-au pierdut locuința) se află în situații deperate, cu șanse scăzute de a găsi o soluție.

Grupurile în care deficitul de venituri se asociază cu deficitul acumulat de condiții de viață și capacități personale se află într-o stare de sărăcie cronică, cu șanse mici de redresare, prin simpla creștere economică. Sărăcia de acest tip risca să conducă la marginalizare și excluziune socială. Excluziunea socială este caracterizată prin degradări umane greu reversibile, reprezentând o patologie socială cronică, necesitând tratarea prin mijloace specifice.

Autoestimarea: sărăcia subiectivă

Estimările pe care populația însuși le face asupra stării ei de sărăcie sunt convergente cu datele reprezentate mai sus. În 1998, aproape jumătate din populație se stima a fi săracă (casetă 1)

⁶ Cum fi de exemplu cheltuielile necesare identificării stabilirii ajutoarelor sociale și implementării programelor.

Caseta 1 Se estimează românii a fi săraci?

Vă considerați săraci?

	1994	1998
DA	45,9%	49,6%

Sursa: cercetării ICCV – Sărăcia 1994, și problemele sociale și nivel de trai 1998.

Deși nu a înregistrat variații semnificative în intervalul 1991- 2000, insatisfacția față de venituri s-a plasat constant la nivel înalt, în medie, de-a lungul de 10 ani de tranziție, 70% dintre români au apreciat că veniturile le ajung cel mult pentru strictul necesar (grafic 1) în 2000 40% estimând, că veniturile nu le ajung nici pentru strictul necesar.

Dimensiunea temporară a sărăciei

Nu toți indivizii afectați de sărăcie la un anumit moment rămân indefinit în acest stare. Pentru mulți săraci poate fi numai un episod trecător, datorat unor șocuri cum ar fi pierderea unor surse de venit, îmbolnăvirea temporară etc. Pentru alții, ieșirea din starea de sărăcie este aproape imposibil, riscul permanentizării acestei stări fiind foarte ridicat. Diferența dintre săracii temporar și cel permanenți este dată în mod special de existența mijloacelor de depășire a stării de sărăcie cei cărora le lipsește capacitatea de adaptare la mediul economic social în schimbare prezintă un risc ridicat de a rămâne permanent în sărăcie. Conform acestui criteriu, în categoria săracilor permanenți intră cei cu incapacitate de muncă, vârstnici lipsiți de asigurare sau cei cu pensii foarte mici, care practic se află imposibilitatea de a obține vreodată venituri acceptabile, și familiile cu mulți copii (trei sau mai mult). Șomeri cronici prezintă de asemenea un risc ridicat de a rămâne definitiv în sărăcie.

În prezent, în România sărăcia este în cea mai mare parte o sărăcie temporară (Teșliuc, Pop, Teșliuc, 2001⁷). Acest lucru se explica și prin faptul că sărăcia nu este profundă, multe persoane plasându-se în jurul pragului de sărăcie, având venituri deteriorate de climatul economic negativ. Astfel, în 1997- 1998, 7- 8% din populația țării se găsea cu 5% peste sau sub pragul de sărăcie. Mici variații de venit le pot schimba acestora statul din punct de vedere al sărăciei.

Criza economică prelungită risc însă să fixeze starea de sărăcie. Estimările arată că probabilitatea ca o persoană aflată în sărăcie în 1995 să fi rămas în această stare și pe perioada 1996- 1997 era de aproximativ 30%. Cu alte cuvinte, aproximativ una din trei persoane, odată intrată în sărăcie, este incapabil să mai depășească această stare. O persoană aflată în sărăcie timp de doi ani avea 70% de șansă să rămâne săracă și în cel de-al treilea an. Datele relevă niveluri extrem de reduse ale sărăciei permanente în rândul gospodăriilor de salariați. Spre deosebire de aceste, o mare parte a gospodăriilor al căror cap este agricultor sau șomer și care au fost sărace cel puțin într-un an își poartă stigmatul de sărăcie an după an. O sursă importantă a sărăciei cronice o reprezintă șomajul de lungă durată. Ponderea șomerilor care nu mai beneficiază de nici o formă de suport monetar (ajutor de șomaj sau alocație de sprijin) a cunoscut o valoare maximă în 1994, stabilizându-se în anii următori în jurul valorii de 20-25% din totalul șomerilor.

Mesajul pozitiv al acestei analize este că sărăcia cu care se confruntă astăzi românii este în mare parte temporară, ea putând fi absorbită odată cu relansarea economică. Este evident din acest punct de vedere că în centrul strategiei antisărăcie

⁷ Teșliuc C. M., Pop L., Teșliuc E. D, 2001. *Sărăcia și sistemul de protecție socială*. Polirom, București.

trebuie să stea reluarea creșterii economice durabile. Pentru sărăcii de lungă durată, neafecțați de redresarea economică, vor trebui însă aplicate programe sociale speciale pentru a-i ajuta să depășească situația de sărăcie și să le asigure suportul și protecția necesară.

Perspectiva temporară asupra sărăciei impune necesitatea operării unei distincții între situație de nevoie, de lipsa mai mult sau mai puțin temporară, și starea de sărăcie propriu-zisă. Acestea din urmă reprezintă o situație de lipsă permanentizată asociată cu caracteristici sociale, culturale și psihologice specifice sărăciei. Sărăcia nu poate fi definită ca simplă lipsă de resurse (vezi caseta 2), ci este o stare socio- culturale și psihologică rezultată din lipsa de durată a resurselor care, la rândul său, scade capacitatea individuală și colectivă de redresare economică. Explozia bruscă a sărăciei în ultimul deceniu dramatizează aceasta distincția. O mare parte din populația țării se estimează pe ea însăși a fi victima unui proces de sărăcie, se simte lipsită de resurse, dar nu se auto definește ca săracă în sens social și cultural. Ea se consideră a fi săracă pe o perioadă nedefinită, limitată totuși în timp, într-o *situația de nevoie, de necesitate*. Dacă, din punct de vedere al resurselor disponibile, dimensiunile sărăciei sunt substanțiale, din punct de vedere al configurației social – psihologice și culturale, frecvența sărăciei este semnificativ mai redusă. În acest context, cea mai mare parte a săracilor existenți la ora actuală se percep pe ei a fi mai degrabă sărăciți, victime ale șocurilor tranziției, aflați într-o stare de deficit de resurse, și mai puțin săraci propriu-zis. Chiar dacă perspectivele de termen de scurt sunt estimate a fi puțin încurajatoare, există un anumit optimism în cer ce privește ieșirea din criză de termen mediu și lung.

Caseta 2. Sărăcie, drepturile omului și dezvoltarea umană

Sărăcia limitează libertățile omului și îl privează de demnitate. Declarația Universală a Drepturilor Omului, declarația privind Dreptul la Dezvoltare ca și o serie întreagă de alte instrumente ale drepturilor omului statuează cu claritate acest lucru. Declarația de la Viena, adoptat în 1993, la Conferința Mondială a Drepturilor Omului afirmă că „sărăcia extremă și excluziune socială constituie o violare de demnității umane.”

Rapoartele Dezvoltării Umane atrag atenția că sărăcia este mai mult decât lipsa veniturilor – ea reprezintă deprivarea în raport cu mai multe dimensiuni. Dacă venitul nu reprezintă existența umană în totalitate, lipsa venitului nu poate fi expresia tuturor deprivărilor. Într- adevăr, Raportul dezvoltării Umane, din 1997, privind sărăcia, o definește ca fiind deprivarea tuturor valorilor pe care ființa umană le poate avea sau le întrușează. Termenul sărăciei umane este destinată să delimiteze această multiplă deprivare de îngustul sens al sărăciei în termeni monetari, o definiție convențională limitată la deprivarea în termen de venit și consum.

Dezvoltarea umană se concentrează pe propagarea abilităților importante pentru toți indivizi, abilități de bază a căror lipsă obstrucționează pe viitor alte alegeri. Sărăcia umană se focalizează asupra lipsei acestor abilități – o viață lungă, sănătoasă și creativă, posibilitatea de a fi bine informat, de a te bucura de un nivel de trai decent, demnitate, respectul de sine al celorlalți.

Cum poate cineva să evadeze din sărăcie? Legăturile dintre diferitele dimensiuni ale sărăciei – diferitele abilități și drepturi – se pot determina reciproc într-o spirală descrescătoare care conduce spre capcana sărăciei. El pot fi însă antrenată în crearea unui cerc virtuos, și a unei spirale ascendente spre evadare. Extinderea capacităților ființei

umane, și asigurarea drepturilor omului poate astfel oferi săracilor puterea de a evada din sărăcie.

PUND, Raportul dezvoltării Umane, 2000

Sărăcia în România: sărăcia unei societăți moderne de tip european intrată într-o criză economică severă și persistentă

Sărăcia în România nu este sărăcia specifică societăților tradiționale. Programul comunist a avut ambiția să transforme România într-o țară socialistă modernă, schimbând radical structurile social-economice tradiționale și promovând creșterea rapidă a industriei și orașului, schimbarea structurilor tradiționale ale statului spre un sistem industrial-cooperatist. Criza proiectului comunist, accentuată în perioada tranziției prin căderea dramatică a economiei, a dezagregat societatea românească aflată într-un proces rapid de modernizare, producând o sărăcie tipică pentru o asemenea situație. Criza industriei și a orașului a generat o sărăcie specifică: șomaj, lipsă de locuri de muncă, economie subterană. Criza infrastructurii urbane socialiste a luat forma lipsei locuințelor, degradării blocurilor inconfortabile, și prost făcuta, prăbușiri utilităților publice. Retrocedarea pământului a aruncat marea masă a țărănimii într-o situație de dezorganizare și de neputință substanțial mai dezavantajată decât era în punctul inițial al reformei socialiste.

Rezumând, sărăcia României prezente este produsul unei crize brutale de două decenii, a unui program ambițios de modernizare și a reconversiei structurilor socialiste în structuri capitaliste standard, care, în industrie, au avut ca efect o dezorganizare brutale a marilor întreprinderii, iar la sat, o reconstituire a micii producții, structural incapabilă de a asigura eficiența economică datorită fragmentării pământului și a lipsei de resurse tehnice.

România este nu numai o țară integrată într-un proces rapid de modernizare, dar este totodată o țară europeană. Întotdeauna, și cu atât mai mult după 1989, nivelul de aspirații al populației a tins să fie modelat de standardul de regimul socialist a limitat sever constituirea unui asemenea cadru de referință, fără însă a-l fi putut bloca. Deschiderea rapidă spre economia modernizată și multiplicarea contractelor cu Occidentul au avut ca efect inevitabil o explozie a aspirațiilor și nevoilor, o europenizare a lor în condițiile prăbușirii posibilităților.

Am putea estima în concluzie, că pragul de sărăcie în România tinde să oscileze între un minim de subzistență, condiționat de resursele precarizate de o tranziție dură, și un minimum decent modern de viață, generat atât de exigențele organizării moderne a societății, cât și de aspirațiile induse de conștiința apartenenței de drept al civilizației europene.

Capitolul 2

Profilul sărăciei: grupuri cu vulnerabilitate ridicate

Unele grupuri sociale se confruntă în mod special cu o sărăcie severă, cu risc ridicat de permanentizare. Cel mai puternic predicator a sărăciei îl constituie inabilitatea sau deficitul unor indivizi/grupuri în ceea ce privește posibilitățile de acces de piața muncii. În România grupurile cel mai afectate de sărăcie sunt:

a. Copii, tineri, familii cu multe copii

Copii și tineri reprezintă categoriile de vârstă cu rate cea mai ridicată de sărăcie (tabel 3). În 1998 traiul de sărăcie aproximativ 38% din copii sub 7 ani și aproape 50% dintre copii între 7 și 15 ani. Și tineri între 16 și 25 de ani reprezentau o rată a sărăciei substanțial mai ridicat decât maturi și vârstnici.

Tabel 3 – rata sărăciei în funcție de vârstă și numărul de copii	1995	1998
1. Rata sărăciei în funcție de numărul de copii		
- fără copii	16,4	23,5
- 1 copii	24,6	35,0
- 2 copii	30,1	43,6
- 3 copii	52,8	64,6
- 4 copii sau mai mulți	71,1	83,6
2. Rata sărăciei în funcție de vârstă:		
- sub 7 ani	30,2	37,7
- 7- 15 ani	37,1	48,7
- 16- 25 ani	34,3	45,5
- 26- 35 ani	21,7	31,0
- 36- 45 ani	26,0	36,1
- 46- 55 ani	23,7	32,3
- 56- 65 ani	14,5	21,0
- peste 65 ani	9,7	11,4

Sursa: Teșliuc, Pop, Peșliuc, 2001

Un număr mare de membri mărește riscul unei familii de a intra în sărăcie. Apariția primului copil într-o gospodărie mărește riscul de sărăcie cu aproape 50%, același lucru fiind valabil și pentru apariția celui de-al treilea sau al patrulea copil. Familiile cu 3 sau mai mulți copii reprezintă o rată extrem de ridicată de sărăcie. Riscul crescut de sărăcie în cazul acestui grup conduce la o diminuare semnificativă a „șanselor în viață” pe termen lung, probabilitatea de a neparticipare școlară a copiilor din gospodăriile aflate peste pragul de sărăcie (Pop și Voicu, 2000⁸). Cum un nivel redus de pregătire școlară este întotdeauna asociat cu o poziție dezavantajată pe piața muncii și invariabil ca un nivel de trai scăzut cercul vicios al sărăciei este practic închis. Acest fenomen nu este însă îngrijorător numai din perspectiva indivizilor ci și din cea a colectivității, care se va trezi în fața unor generații de tineri slab calificați și integrați social și profesional, cu risc ridicat de dependență față de suportul financiar al statului.

b. Familii monoparentale

Familiile monoparentale prezintă un grad ridicat de vulnerabilitate. Sunt de menționat, cu un grup special gospodăriile compuse dintr-o singură femeie, mai ales în cazul localizării în mediul rural.

c. Familii de șomeri

Gospodăriile ci care capul de familie este șomer prezintă un grad de vulnerabilitate foarte ridicată în 1998, 60% dintre acestea se aflau în sărăcie.

d. Familii de agricultori

⁸ Pop L, Voicu B, 2000, *Grupuri de risc cu cauze ale neparticipării școlare în învățământul rural din România*, ISE, MEN, FSOD, București.

Acest tip de familii se plasează ca grad de vulnerabilitate imediat după șomeri. În 1995, 51,9% dintre gospodăriile al cărui cap de gospodărie era agricultor se aflau în sărăcie. În 1998 ponderea săracilor în rândul acestei categorii de gospodării a crescut al 57,4% (tabel 5) (Teșliuc, Pop, Teșliuc, 2001).

Tabel 4 – Rate sărăciei în rândul familiilor monoparentale (1994)

	Rata sărăciei (ICCV)*
Familie fără copii	17,9
Familiiile monoparentală cu 1 copil	51,8
Familie monoparentală cu 2 copii	70,6

* Luând în calcul Nivelul de Subzistență (care are în vedere doar nevoile fundamentale de consum ale populației).

Sursă: C. Zamfir (coord.), 1995.

e. Familiile de pensionari

Contrar estimărilor curente, aceste gospodării nu reprezintă un risc ridicat de sărăcie raportat al alte categorii sociale în 1998 numai 26% dintre pensionari trăiau în sărăcie la nivel național sau față de aproximativ 30% rata sărăcie în rândul salariaților. Ponderea mare a pensionarilor în total populație face ca aceștia să reprezinte un proces semnificativ în rândul săracilor mai vizibil în comparație cu altul alte grupuri cu alte grupuri cu risc de sărăcie sensibil mai ridicat. Nu trebuie însă ignorate *riscurile asociate cu vârsta*. Deși statisticile bazate pe indicatori monetari cum ar fi consumul sau venitul arată o incidență mică a sărăciei în rândul pensionarilor și a vârstnicilor în general, aceste grupuri se confruntă cu probleme pe care simpla măsurare a nivelului veniturilor le maschează. Unul dintre riscurile majore asociate acestui grup este degradarea *stării de sănătate*. Cumpărarea de medicamente, în multe cazuri, de strictă necesitate, supune bugetele gospodăriilor de bătrâni unor presiuni cărora aceștia nu le pot face față. În plus, în ultimii ani s-a produs o accentuare a polarizării pensionarilor de dimensiunea vârstă. Datorită politicii incoerente, în momentul actual generațiile mai vârstnice de pensionari, care ar avea nevoie de resurse, beneficiază pe pensii substanțiale mai reduse decât cei recentii ieșiți la pensie, care beneficiază de posibilitatea de a obține resurse suplimentare prin muncă.

Tabel 5 – Rata sărăciei funcție de ocupația capului de gospodărie (1998)

	Rata sărăciei
Salariat	29,7
Pensionar	25,6
Țăran	57,4
Patron	10,1
Liber profesionist	53,9
Șomer	59,0

f. Familii fără locuințe

În România, 95% din totalul locuinței sunt proprietate personale. Lipsa locuințelor sociale, asociate cu costul foarte ridicat (în raport cu veniturile) al achiziționării unei locuințe, precum și gradul redus de adresabilitate al actualelor politici și programe, face

ca marea majoritate a tinerilor să se afle într-o situație locativă dificilă. Situația este și mai dramatică dacă luăm în considerare faptul că actualul sistem de închirieri și cel de credite, este slab reglementat și are o adresabilitate extrem de redusă, oferind o acoperire minimă.

g. Populația de romi

Dintre toate etnice, romii prezintă o vulnerabilitate extremă la sărăcie. Acest grup constituie un caz special: acela al unui grup expus excluziunii sociale și sărăciei extreme. În comparație cu media națională, romii prezintă un risc aproape triplu de sărăcie: 87,1% față de 33,8% media națională în 1998 (Teșliuc, Pop, Teșliuc, 2001). Deficitul de venit este de asemenea substanțial mai ridicat la acest grup: 44% mai mic decât pragul de sărăcie, față de 27%, media pe întreaga populație.

Vulnerabilitatea ridicată la sărăcie a romilor se datorează unui complex de factori: nivelul scăzut de educație și de calificare profesională, poziția marginală pe piața muncii, lipsa acumulărilor materiale care se transmit de la generație (locuința, pământul), implicarea în economia informală (care poate reprezenta o soluție la lipsa de oportunități, dar și o capcană de natură împiedica depășirea marginalizării), numărul mare de copii, stereotipurile negative ale celorlalte grupuri etnice și discriminare. Există cazuri frecvente în care romii au fost/sunt primii concediați din întreprinderile restructurate. În multe localități din țară romii sunt practic izolați în adevărate ghetouri, iar condițiile lor de locuire sunt cu mult sub standardele naționale. Riscul de abandon și neparticipare școlară este semnificativ mai mare față de media întregii populații. Particularitățile populației de romi blochează uneori accesul acestora la beneficii sociale. În cazul grupurilor de romi care reprezintă diferite grade de nomadism, sistemul de protecție socială nu are practic capacitatea de a asigura nici o formă de suport.

h. Tinerii excluși de pe piața muncii și lipsiți de beneficiile asociate

Chiar și calificați, au avut șanse mici de angajare, dat fiind faptul că fluxul forței de muncă în acești ani a fost prioritar unul de ieșire de pe piața muncii.

La sfârșitul anului 1999 rata șomajului la tinerii sub 25 ani din umbra a fost de aproape 4,5 ori mai mare față de media de țară. Situația este cu atât mai gravă cu cât mulți dintre ei nu au avut niciodată șansa de a contribui la sistemele asigurătorii, iar întârzierea intrării lor pe piața formală a muncii îi situează de pe acum pe o poziție defavorabilă în raport cu viitoarele drepturi asigurătorii. Deși activ pe piața informală, aproape 25% din raport cu viitoarele drepturi asigurătorii. Deși activi pe piața informală, aproape 25% din tineri sub 25 de ani nu au lucrat niciodată în cea formală (Stănculescu, 2001⁹). Din motive diferite, variind cu trecerea timpului, generațiile tineri de după 1989, se confruntă la încheierea perioadei de pregătire școlară tot mai frecvent cu experiența șomajului. Lipsa unei calificării necesare pe piața muncii agravează și mai mult situația, caz în care învățământul superior sau un curs de calificare, cel mai adesea susținut financiar de stat în cadrul programelor destinate șomerilor, încearcă să ofere o soluție problemei. În ultimii ani au fost lansate forme speciale de încurajare a angajării tinerilor absolvenți. Nu există însă de sistematice privind eficacitatea acestor programe.

⁹ Stănculescu M. 2001, *Winners and Losers in the Process of European Integration. The Case of Romania*, în curs de publicare.

CHELTUIELILE NECESARE PROCURĂRII LOCUINȚEI. Luând ca etalon o familie cu două persoane-tineri căsătoriți (fără copii) având două salarii medii* costurile cumpărării unui apartament în București ar fi următoarele (A. Dan, 1999):

Mărimea apartamentului	Anul	Costul Mii lei	Costul în salarii medii	Timpul necesar pentru acoperirii costului		
				A	B	C
				Economisind integral două salarii medii (Lunar)	Luând în considerare cheltuielile la nivelul Minimumului de Subzistență**	Luând în considerare cheltuielile la nivelul Minimumului Decent**
Apartament de două camere	1989	120	40	1 ani și 8 luni	11 ani și 6 luni	99 ani
	1994	15000	88	3 ani și 8 luni		
	2000	300000	142	5 ani și 11 luni		
Apartament de trei camere	1989	180	60	2 ani și 6 luni	16 ani și 8 luni	143 ani
	1994	22000	129	5 ani și 5 luni		
	2000	438000	208	8 ani și 8 luni		

*Salariul medii net pe economie în luna 2000 a fost de 2103644 reprezentând echivalentul a cca. 100\$ (curs BNR)

** Cheltuielile curente lunare necesare pentru doi adulți (bărbat și femei) în luna iunie 2000 (calculate de ICCV), în mediu urban – la nivelul *Minimumului Decent*: 3954676 lei – la nivelul *Minimumului de Subzistență*: 2033944 lei.

Timpul real necesar achiziționării unei locuințe se situează, foarte probabil, unde la nivelul mediei dintre coloana B și C (50 ani și respectiv 80 ani), pentru practic nu este posibil ca tinerii să nu cheltuiască nimic din salarii o perioadă atât de lungă de timp. Mai mult decât trebuie adăugat că în absența practică a sistemului de împrumut pentru achiziția locuinței, suma trebuie achiziția imediat. Aceste calcule indică faptul că obținerea unei locuințe nu este posibilă din veniturile salariale normale. Suportul părinților și câștigurile suplimentare sunt condiții absolut necesar.

Categoriile percepute ca având cele mai mari probleme cu locuința sunt *tinerii (84,6%), familiile cu mulți copii (49,1%) și săraci (41,4%)*. (Institutul de Cercetare a Calității Vieții 1999, *Nevoia de locuințe în România*).

Într-o cercetare realizată de ICCV în 1994 (Sărăcia 1994), la întrebarea „Cum apreciați locuința Dvs.”? 1,5% din populația au răspuns „Nu avem, stăm provizoriu” . La Nivelul anului 1999 (ICCV 1999, Nevoia de locuințe în România) 59,2% din populație considera că cineva din familia lor va avea neapărat nevoie de o locuință în următorii ani (motivele principale fiind spațiul insuficient – 39,2%, căsătoria unuia din copii – 28,6% și calitatea proastă a locuinței – 10%). „Practic 9% dintre români ar avea nevoie acută de o nouă locuințe în timp ce 13% constituie nevoia potențială. Cu alte cuvinte, aproximativ 200 000 de gospodării din România constituie cererea efectivă acută de locuințe” (Voicu B& Noica R. 2000).

i. Copiii abandonati

Politica agresiv pronatalistă a regimului Ceaușescu, cuplată cu criza cronică în accentuare a societății românești declanșată încă din anii '70 a dus la cristalizarea unor zone ale colectivității intrate într-un proces de dezagregare socială rapidă, caracterizat prin abandon al dorinței de planificare familială și control asupra propriei vieți, afundat progresiv în sărăcie, neputință și disperare (C. Zamfir, coord., 1999¹⁰). Aici se află surse

¹⁰ Zamfir C. (coord.), 1999, *Politici sociale în România 1990-1998*, ed. Expert, București.

cea mai importantă a uneia dintre cele mai dramatice probleme sociale cu care România se confruntă și azi copilul abandonat în instituții sau, și mai rău, în stradă. Deși natalitatea a scăzut brusc după 1989, proporția copiilor ne dorit reducându-se rapid, datorită exploziei sărăciei de după 1990 numărul copiilor abandonați a crescut, atât în termeni absoluți cât și relativi (Grafic 3 și 4). În 1999 au fost declarați abandonați (din punct de vedere juridic) 2910 copii, cu 1700 mai mulți decât în 1994 (ANPDC, 2000¹¹). În prezent, unul din 250 de copii. Unele studii au demonstrat că dezorganizarea familială, și nu sărăcia, reprezintă principala cauza a abandonului copiilor, ea potențând efectele sărăciei propriu-zise.

Proiectul „Frumosul București” (*Beautiful Bucharest*)

Proiectul PNUD „Frumosul București”, privind suportul acordat tinerilor care părăsesc instituțiile de ocrotire socială (la împlinirea vârstei de 18 ani) în vederea integrării sociale, a avut un impact deosebit. Proiectul a oferit acestora oportunitatea consilierii și pregătirii profesionale, ca și angajarea pe termen scurt în activității de restaurare a clădirilor și a pavajului din centrul istoric la București. Beneficiind și de finanțare din partea unei organizații non-guvernamentale, proiectul „Frumosul București” a putut oferi și locuința tinerilor participanți în acest proiect.

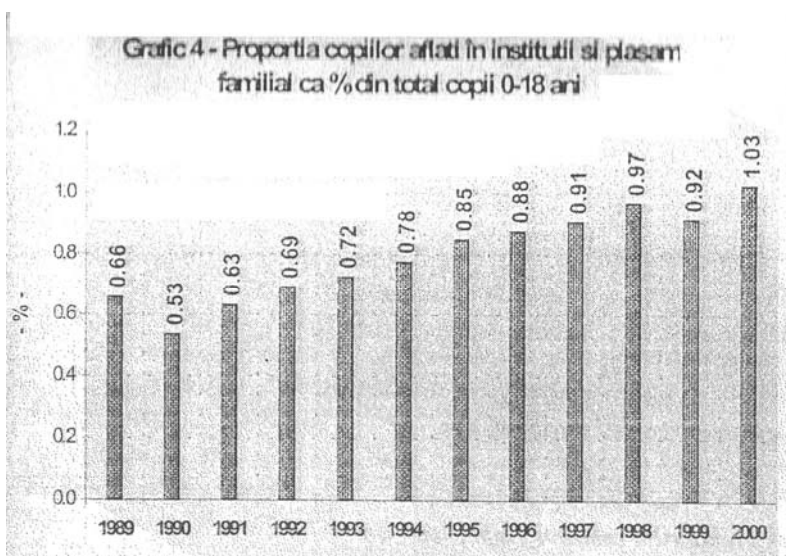
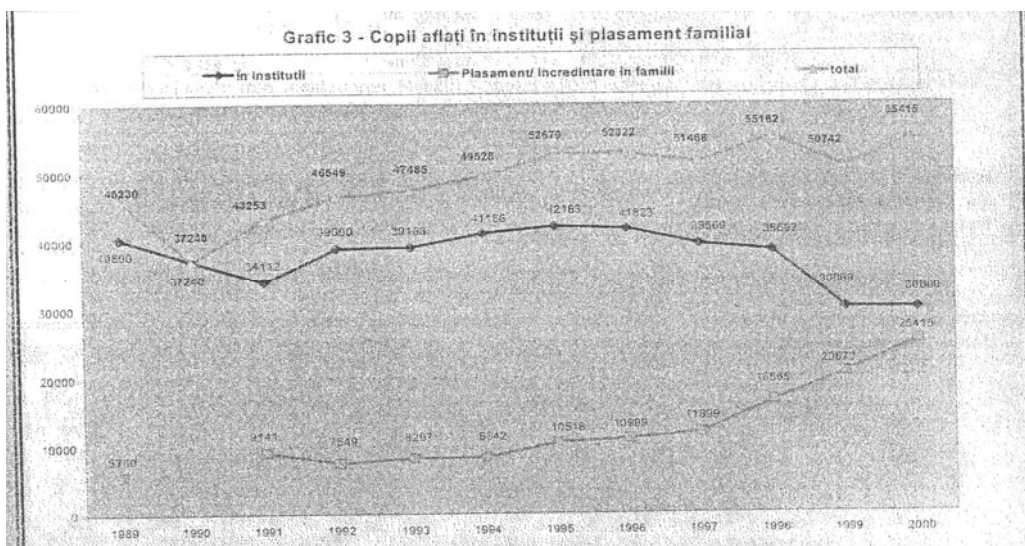
Intenția mai largă a proiectului este ca experiența acumulată în cadrul proiectului „Frumosul București” care a îmbinat crearea de locuri de muncă și posibilitatea integrării sociale cu revitalizarea arhitecturii clădirilor monument și a centrului istoric, să fie urmată în alte orașe în cadrul proiectului „Frumoasa Românie” (*Beautiful Romania*). Obiectivul pe termen lung al PNUD este creșterea volumului investițiilor private, creșterea calității vieții și reactivarea rolului orașelor istorice în economia contemporană.

Copii abandonați în instituții reprezintă un grup cu vulnerabilități multiple, fiind lipsiți în multe cazuri de condițiile materiale sociale și psihologice minimale pentru o dezvoltare nominală. În anul 1997, în instituțiile de ocrotire socială a minorilor din România erau menținuți în mod excepțional 5465 tineri peste 18 ani. Copilul străzii reprezintă forma extremă a copilului abandonat, ale cărui șanse de evoluție socială nominală sunt practic nule, numărul lor este estimat între 2500 și 3500 (ADPCD, 2000). Copii străzii au șanse apropiate de zero de reintegrare normală în societate, ei reprezentând *frecvent pierderi umane ireversibile*.

Alături de copii abandonați în instituții în instituții sau în strada începe să se contureze o nouă problemă, nu mai puțin gravă mai ales prin amploarea ei, având aceeași sursă (degradarea umană și socială cuplată cu sărăcia): neglijarea, adesea criminală a copiilor, supunere la forme umilitoare de obținere a veniturilor, violența și abuzul împotriva copiilor și a femeilor. În 1999 s-au înregistrat 2131 de abuzuri asupra copiilor, din care 29% au fost abuzuri sexuale (ANPDC, 2000). Posibilitățile unei dezvoltări umane normale pentru un segment larg de copii sunt astfel sever afectate.

Dezorganizarea familiei, asociată cu sărăcia extremă, a crescut riscul pentru copii: neglijare, maltratare supunerea la forme umilitoare de obținere a veniturilor, ceea ce le alterează sever capacitățile de inserție socială normală în viața adultă.

¹¹ ANPDC, 2000, *Raportul intern asupra situației copiilor în dificultate din România*.

Tabel 6 – Copii instituționalizați cu vârste între 0-3 ani în perioada 1990-1997 comparativ cu anul 1989, în câteva țări în tranziție

1989= 100	1990	1993	1994	1995	1997
Albania	-	-	100	132	148
Bulgaria	99	116	124	125	145
Cehia	95	86	88	94	-
Estonia	99	121	124	142	174
Mecedonia	-	125	158	168	379
Ungaria	77	79	76	76	74
Lituania	74	89	78	92	113
Letonia	94	109	125	140	166
Polonia	106	108	-	-	-
România	100	126	180	149	158
Slovacia	89	112	124	125	-

Slovenia	70	98	84	59	-
Sursă: Change and Choice in Social Protection. The Experience of central and Eastern Europe, 1999 (după UNICEF TransMONDEE Database, 1999).					

În ultimii ani s-a acordat o atenție specială dezinstituționalizării prin plasarea copiilor în familii substituite. Avantajele mari ale acestei abordări sunt dublate de unele riscuri.

Subdezvoltarea sistemului de asistență socială în comunitate face dificilă prevenirea abandonului, precum și suportul și monitorizarea familiilor de plasament. O asemenea soluție riscă de asemenea să crească insecuritatea copiilor, aceștia fiind dependenți de fluctuațiile vieții familiilor în care sunt plasați, riscând să fie „mutați” din familie în alta până la împlinirea vârstei de 18 ani. Perspectivele de după 18 ani rămân tot atât de proaste ca și a copiilor instituționalizați.

Capitolul 3

Sărăcia: cauze și factori

Ar fi simplist să explicăm explozia sărăciei în România doar prin căderea economiei. Deși aceasta este sursa principală, la ea se adaugă și alte surse cu contribuții importante: creșterea polarizării economice (sărăcia distribuțională) și deficitul de protecție socială (ceea ce putea numi sărăcia redistribuțională).

A. Sărăcia indusă de criza economică

1. Căderea economiei

Regimul socialist a lăsat moștenire o economie slab eficientă, irațional construită, cu distorsiuni structurale importante, orientată spre auto suficiență, deținând monopolul asupra pieței interne, centrată pe mari întreprinderi industriale rigide, cu tehnologie depășită și sectoare economice forțat menținute în viață. În anii 80, ea intrase într-o criză cronică, fiind artificial menținută prin tăieri masive din consumul populației.

Restructurarea economiei inițiată ca parte a tranziției s-a dovedit din acest punct de vedere deosebit de dificilă. La dificultățile generate de „moștenire” s-a adăugat și strategia de reformă bazată pe modele simpliste, subminată de invazia grupurilor de interese care au văzut oportunități de maximizare a profiturilor, mai mult prin exploatarea distructivă decât prin restructurare și relansare economică. În climatul confuz al tranziției, întreprinderile de stat încă neprivatizate au cunoscut o cădere dramatică a eficienței, chiar în raport cu contextul irațional și politizat al managementului socialist. Libera circulație a mărfurilor, persoanelor, dar mai ales a informației au reorientat aproape peste noapte preferințele consumatorilor interni spre produse non-autohtone, care răspândeau mai bine cerințelor lor, până atunci încorsetate în caracteristicile ofertei interne. Lipsa de competitivitate a produselor românești de piață internă și internațională a dus, treptat, la pierderea unor segmente importante de piață.

Privatizarea s-a dovedit a fi slab eficientă nu numai în cazul întreprinderilor de stat, dar și în generarea de noi întreprinderi private. Sectorul privat nou înființat s-a dovedit a fi timid, sufocat de dificultăți, de tot felul, înalt vulnerabil, contribuind insatisfăcător la amortizarea efectelor restructurării economiei de stat. Multe dintre noile

firme private se bazat în dificultăți severe, oferind adesea inițiatorilor lor doar șanse de supraviețuire și foarte rar resurse de dezvoltare. Dezvoltarea sectorului privat nu a dus pe ansamblul la creșteri sensibile ale standardului de viață al salariaților.

„Pariul cu agricultura” a fost pierdut. Agricultura a fost victima cea mai importantă a unei abordări politice greșite. O reformă axată pe reconstituirea proprietății a dus la o structură de proprietate incapabilă să susțină dezvoltarea rapidă a unor sisteme productive moderne, proprietăți de dimensiuni mici, în medie sub 2 ha, la rândul lor împrăștiate, în medie, în peste 4 parcele situate în locuri diferite și proprietăți private mai mari de 10 ha acoperind doar în jur de 1% din suprafața agricolă a țării. Reconstituirea proprietății a fost parțială: s-a reconstituit doar proprietatea asupra pământului, lăsându-i pe țăran lipsit practic de mijloacele tehnice minimale. În aceste condiții au este de mirare, că agricultura a oferit produse scumpe populației, iar pentru țăran condiții mizere de viață. Singurul ei merit a fost că a reprezentat *un amortizor* la șocului sărăcirii datorat căderii economice, dar nu a depășit, pe ansamblu, nivelul unei economii de supraviețuire. Deși rata de ocupare în agricultura a crescut (de la 28,6% în 1998 la 34,6% în 1996 și la 37,4% în 1998), contribuția agriculturii la formarea PIB este modestă, nedepășind 20%.

La 11 ani de la debutul tranziției PIB-ul României se situează aproximativ la 77% din nivelul înregistrat în 1989, ceea ce cristalizează tot mai mult convingerea ca explozia sărăciei reprezintă doar parțial un cost social inevitabil al tranziției, datorându-se într-o largă măsură opțiunilor strategice defectuoase în procesul reformei economice.

Tabel 7 – Indicator socio-economice 1989-2000

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Variația anuală a PIB (% din an precedent)	-5,8	-5,6	-12,9	-8,8	1,5	3,9	7,1	3,9	-6,1	-4,8	-2,3	1,6
PIB real (1989=100)	100	94,4	81,5	72,7	74,2	78,1	85,2	89,1	82,9	78,1	75,8	77,4
Deficitul bugetului general consolidat (% PIB)	8,4	1,0	2,6	-4,1	-0,4	-2,4	-2,9	-4,1	-3,9	-4,5	-3,4	-3,8
Rata medie anuală a inflației	1,1	5,1	170,2	210,4	256,1	136,7	32,3	38,8	154,8	59,1	45,8	45,7
Variația anuală a câștigul salarial real mediu net (% din an precedent)	2,8	5,0	-18,3	-13	-16,7	0,4	12,6	9,5	-22,8	3,6	0,2	-2,0
Rata de ocupare (1989=100)	100	99,3	98,5	95,5	91,9	91,5	86,7	85,7	82,4	80,5		

Sursă: baza de dată ICCV

2. Efectul căderii economiei asupra standardului de viață

Căderea economiei a dus la scăderea brutală a standardului de viață, în principal prin erodarea veniturilor primare și prin scăderea numărului locurilor de muncă

a. *Scăderea veniturilor salariale* Veniturile salariale, cea mai importantă sursă de venit a populației, au cunoscut o erodare semnificativă după 1989. După o depreciere puternică până în 1993-1994 (când salariul mediu scade cu 38% față de 1989) urmează o perioadă de ușoare revenirea până în 1996, urmată de o nouă prăbușire, care a fixat salariul mediu în perioada 1997-2000 la aproximativ 60% din valoare sa din 1989 (tabel 8). În 1999, câștigurile salariale medii nete se plasau la nivelul a 101,4 US\$ față de 150,7 US\$ în 1990. În același timp, veniturile salariale se situau mult sub valorile înregistrate în alte țări est-europene în tranziție (tabel 9).

Tabel 8 – Dinamica veniturilor salariale reale 1990-2000

1989= 100	1990	1991	1992	199	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Salariul minim net	95,1	80,7	52,5	36,2	33,4	33,8	35,5	26,3	28,6	25,4	26,1
Salariul mediu net	105,0	85,4	74,6	62,1	62,4	70,2	76,9	59,4	61,5	61,6	60,4
Salariul mediu/pragul minim decent de viață pe o persoană (ND)	186,1*	148,1	128,7	107,1	107,4	121,0	132,5	102,3	106,0	106,1	104,0

*Luna octombrie

Sursă: baza de date ICCV

Tabel 9 – Salariul mediu brut (exprimat în US\$) pentru câteva țări est-europene (1999)

Slovenia	Polonia	Cehia	Ungaria	România
953,1	450,9	365,8	325,7	127,7

Sursă: CESTAT no. 2/2000 și calculele autorilor pe baza

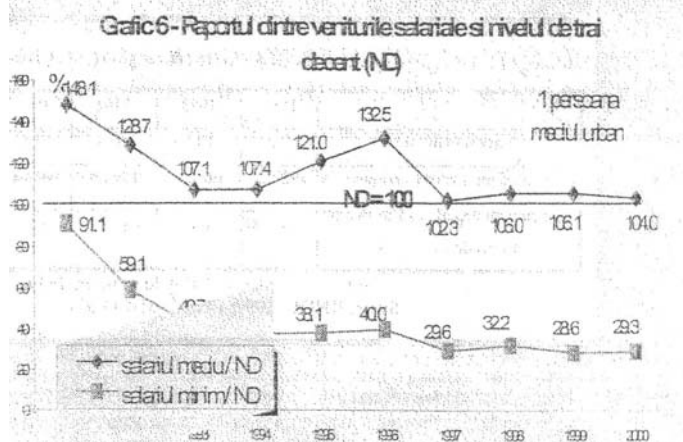
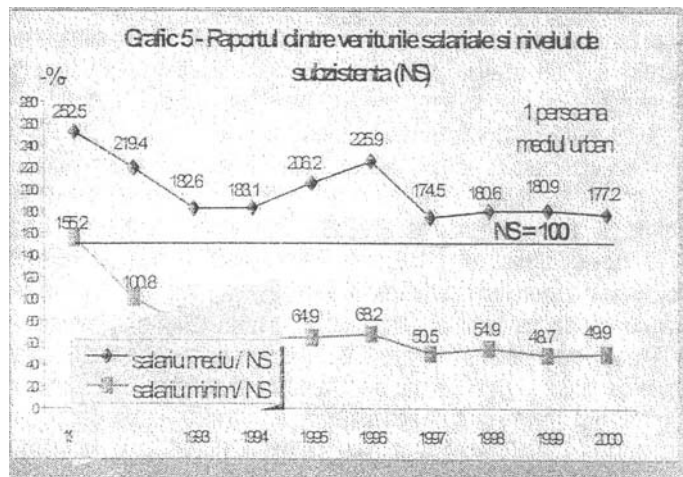
Deși contribuția veniturilor salariale a scăzut sensibil în bugetul total al gospodăriilor ele rămâne totuși veniturile de bază ale unei importante părți a populației. Aporturile transferului social rămâne constant, crescând doar cel al altor venituri non-salariale. În această ultimă grupă sunt incluse veniturile din activitățile de întreprinzător sau pe cont propriu, ca și cel din activități ocazionale (tabel 10)

Tabel 10 – Dinamica structurii veniturilor populației (în procente)

	Total gospodării		Cele mai sărace 10%		Cele mai bogate 10%	
	1994	1998	1994	1998	1994	1998
Salarii	49,4	↓ 39,5	34,7	↓ 19,6	48,3	↑ 49,8
Transferuri social	26,9	≈ 27	33	↑ 45,9	7,8	↑ 9,6
Alte venituri non-salariale	23,6	↑ 33,5	32,3	↑ 34,5	43,9	↓ 40,6

Surse: Cercetările „Sărăcia 1994” (ICCV) Politici sociale și nivel de trai 1998 (ICCV și Univ. București)

NS – Nivelul de subzistență și ND – Nivelul Decent de Viață, conform metodologiei ICCV (C. Zamfir, coord., 1995)

b. Efectul deprecierei salariilor asupra standardului de viață a fost accentuat de scăderea dramatică a numărului de salariați, în 2000, numărul salariaților (cu contract de muncă pe durata determinată sau nedeterminată, conform înregistrărilor oficiale) reprezenta 55% din cel înregistrat în 1989 (tabel 11)

Tabel 11 – Dinamica numărului de salariați 1989-2000

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Numărul salariați (mii persoane)	7997	8156	7547	6888	6672	6201	5707	5634	5125	5025	4616	4457
1989= 100	100	102,7	94,7	86,1	83,4	77,5	71,4	70,5	64,1	62,8	57,7	55,7

Sursă: CNS, Anuarul Statistic al României 1993- 1998, Buletin Statistic CNS 1998- 2000

Cea mai mare parte a veniturilor salariale eliminate au fost înlocuite cu veniturile substanțial mai reduse (pensie, ajutor de șomaj, alocație de sprijin, ajutor social) sau chiar, în unele situații, cu nici un venit.

c. *Pensiile* După 1989 s-a dus o politică susținută de pensionare anticipată pentru a amortiza șocul șomajului și a detensiona piața muncii. Pensionarea a protejat cel mai bine individul de pierderea venitului salarial, oferind indefinit un venit cert, superior tuturor celorlalte beneficii sociale (tabel 12). Rata de înlocuire a veniturilor din muncă prin pensie este mai mare decât în eventualitatea șomajului. Dacă în 1990 prezența

pensionarilor în segmentul de vârstă 45-55 ani era de 1:5, în 2000 acesta devenise 1:4. o creștere considerabilă a pensionarilor se înregistrează în grupa de vârstă imediat următoare (56-65 ani) unde ponderea pensionarilor a crescut de la 63% în 1990 la 83% în 2000 (M. Stănculescu, 2001).

Tabel 12 – Veniturile de înlocuire ca % din salariul mediu

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Ian. 2001
Pensie limitată de vârstă cu vechime integrală	65,8	60,8	53,2	53,7	56,2	54	51,5	48,7	51,5	47,6	47,4	45,1	45,8
Ajutor de șomaj			42,9	29,6	28	35,8	30,2	29,6	39,3	32,4	37,5	31,3	31,9

Sursă: baza de data ICCV (calculare ale autorilor pe baza datelor CNS și MMPS)

d. O parte importantă a salariaților a trecut prin experiența șomajului, cu un risc ridicat de a deveni definitiv dependenți de suportul social. Deși rata șomajului nu a înregistrat valori deosebit de mari, depășind cu puțin pragul de suportul social. Deși rata șomajului nu a înregistrat valori deosebit de mari, depășind cu puțin pragul de 11% în momentele de vârf (tabel 13), șomajul s-a dovedit a fi mai puțin a perioadă de tranziție spre un alt loc de muncă și mai mult începutul unui proces de scoatere definitiv de pe piața oficială a muncii și un pașaport spre sărăcie. Aproape jumătate dintre șomeri sunt în șomaj de peste un an, iar dintre aceștia aproape jumătate de peste 2 ani. Ajutorul de șomaj este înlocuit după 9 luni de alocația de sprijin (substanțial mai redusă-tabel 12) iar după alte 18 luni, practic de nimic. Ajutorul social, care ar fi trebuit primit de cei mai săraci, se acordă mai degrabă sporadic. După pierderea oricărei forme de suport economic, șomerii de lung termen tind să dispară și din înregistrările oficiale, 2001.

Tabel 13 – Structura șomerilor înregistrați la Oficiile de muncă

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Ian. 2001
Rata șomajului %	8,2	10,4	10,9	9,5	6,6	8,9	10,3	11,5	11,2	10,8
Șomeri înregistrați-mii persoane	929	1164,7	1223,9	998,4	657,5	881,4	1025	871,9	1007,1*	1032,9
din care nu beneficiază de nici o formă de suport %	9,3	8,5	12,7	22,4	29,8	25,6	22,6	22,4	25,5*	25,1

* Datele se referă la luna decembrie 2000

Surse: RNDU, 1999, CNS (AMIGO trim IV '99), INSEE, Buletinul Statistic Lunar 2001

Un sfert dintre șomeri (conform Biroului Internațional al Muncii) au pierdut drepturile de șomaj, sporind astfel *rata de dependență economică* în familie. Pe da ală parte la nivel național *raportul de dependență economică* (între persoanele inactive și neocupate și cele ocupate) a crescut de-a lungul acestor ani de la 1,1 la 1,5 (RNDU,

1999). Comparativ cu alte țări în tranziție, în 1997, în România coeficientul de dependență înregistrat, alături de Bulgaria (0,76) una dintre cele mai ridicate valori (0,69) prin comparație spre exemplu cu Cehia (0,5). Acest proces îngreunează situația persoanelor active ale căror venituri sunt dublu afectat, pe de o parte sarcini fiscale în creștere pentru a susține fondurile publice (un alt efect pervers al scăderii numărului de salariați), iar pe de altă-susținerea financiară a membrilor inactivi din gospodărie. La acestea se adaugă *tendința de creștere a ratei populației ocupate cu timp parțial de muncă sau pe baza de contract civile de prestări servicii (formă angajării temporare)*, ca și a celor descurajați să mai caute loc de muncă.

e. O altă parte dintre cei care au părăsit sectorul salarial, au încercat să-și construiască propria afacere, cei mai mulți prin activități economice pe cont propriu. Dacă unii dintre ei s-au bucurat de un succes rapid, cei mai mulți se zbat într-o situație mai degrabă de supraviețuire. În 1989, se aflau în sărăcie 53,9 dintre familiile în care capul gospodăriei se declara întreprinzător pe cont propriu¹² (Teșliuc, Pop, Teșliuc, 2001).

f. Venituri suplimentare. Scăderea veniturilor în termeni reali a forțat căutarea unor venituri suplimentare. Mai mult de 25% dintre pensionari nu au venit suplimentar pensiei, în timp ce doar în jurul a 5% dintre persoanele ocupate, cu carte de muncă, sunt într-o astfel de situație (M. Stănculescu, 2001). Nevoia unui venit suplimentar este clar confirmată de datele Barometrului de Opinie Publică (BOP nov. '99, CURS) 81% dintre subiecți au declarat că ar renunța de timp liber pentru un venit în plus. Sursele unui venit suplimentar au fost oferite de un al doilea loc de muncă, activități independente în afara serviciului, munca în agricultură, în străinătate și pe cont propriu. În felul acesta se asigură un supliment de resurse. Deși nevoia unui venit în plus este larg recunoscută datele AMIGO surprind o scădere a ratei de activitate secundară începând ce 1995, de la 8,3% la 4,2% în trimestrul I 2000. această situație se explică printr-o accentuare a pensiei locurilor de muncă pe piața oficială a muncii.

g. Economia subterană (informală) a oferit în multe cazuri soluție pentru deficitele de venit ale populației. Spre deosebire de cea oficială, economia subterană a cunoscut un proces de ascensiune ajungând să crească de 3,3 ori în 1998 față de 1992. Pentru 1999 CNS¹³ a apreciat dimensiunea acestui sector la 21% din PIB. Pentru aceeași perioadă estimării ale altor instituții apreciază dimensiunile acestui sector la un nivel sensibil mai ridicat.

Munca în economia subterană doar în mod excepțional aduce venituri mai ridicate celui care a prestează având însă dezavantaje și consecințe negative majore, lipsa asigurărilor sociale și medicale, a protecției contractelor colective de muncă și a organismelor publice de asigurare a unor condiții de muncă minimal satisfăcătoare. Economia subterană a oferit o amortizare importantă pentru efectele sociale destructive ale tranziției, dar nu trebuie ignorate efectele sale negative imediate și pe termen lung. Ea degradează adesea valorile și normele demnității muncii, erodează legalitatea, iar pe termen lung va fi o scursă de persistență a sărăciei prin deficitul de asigurări sociale.

¹² Trebuie menționat însă că acesta categorie este una foarte eterogene. Metodologia AIG include în această categorie îndeosebi mici meseriași (cizmari, croitori, taximetriști, argintari, aurari, mici comercianți etc.), și mai puțin pe cel cu profesii liberale (avocați, medici, muzicieni, contabil etc.).

¹³ Guvernul României 2000. *Strategia economică a României pe termen mediu și lung.*

B. Sărăcia distribuțională

1. Creșterea inegalității economice

Chiar l același nivel de dezvoltare economică, o accentuare a inegalității distribuției veniturilor este responsabilă inevitabil de creșterea sărăciei. Acest lucru este cu atât mai accentuat cu cât o mare parte a colectivității se plasează în apropierea pragului de sărăcie.

Deși previzibilă și considerată ca inevitabilă în perioada tranziției, creșterea inegalităților economice a depășit standardele de funcționalitate și echitate, producând o *agravare evitabilă a sărăciei*. În primii ani ai tranziției inegalitățile de venituri au crescut față de 1989 cu aproximativ 50%. Coeficientul Gini, măsură standard a inegalității distribuției veniturilor a înregistrat o creștere de la aproximativ 20 în 1989 la aproximativ 30 în 1994. Valoarea sa se plasează la un nivel comparabil cu cel al multor țări din Europa fiind substanțial mai redusă decât valorile înregistrate în țările din fosta Uniunea Sovietică.

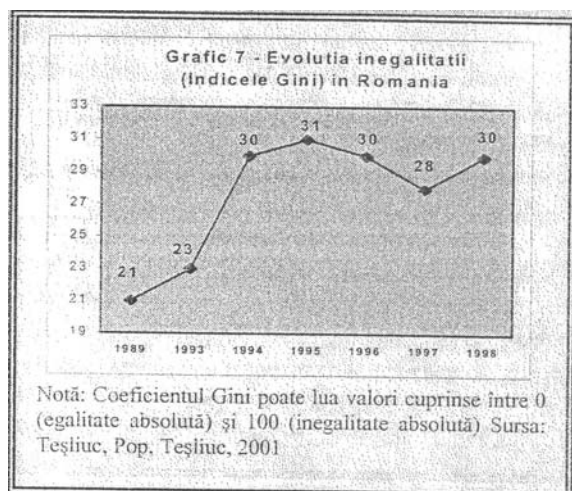
Tabel 14 – Indicele Gini în câteva țări ex-socialiste

	Indicele Gini	
	1998	1997
Ungaria	22,5	25,4
Cehia	19,8	23,9
Polonia	27,5	33,4
Bulgaria	33,1 ^a	36,6
Lituania	26,2	30,9
România*	21,0	28,0
Rusia	26,5	38,5 ^b

* Pentru România sursa este Teșliuc, Pop, Teșliuc, 2001

^a 1992, ^b 1995

Sursa: UNICEF, Regional Monitoring report, nr. 6, 1999

Între 1995-1999, în România inegalitatea pare a se fi păstrat relativ constantă. Această menținere a inegalității la același nivel este însă fragilă: ea se datorează nu atât unei inegalități reduse a veniturilor bănește ale populației cât eforturilor celor rămași fără venituri de a suplini lipsa acestora prin producerea de alimente și alte bunuri în gospodăria proprie. Autoconsumul (consumul produselor din propria gospodărie) a

cunoscut o creștere de la 22% la 32% în perioada 1989- 1997. În absența acestuia din urma inegalitatea ar fi cunoscut o creștere suplimentară de aproximativ 25%.

În plus, diferențierea veniturilor este menținută la un nivel scăzut datorită omogenității mari a veniturilor la mijlocul distribuției. „Clasa mijlocie” este din punct de vedere al veniturilor foarte apropiate de segmentele sărace. Este de așteptat ca o probabilă creștere economică va produce o accentuare a inegalității, fapt de natură a diminua efectele sale de reducere a sărăciei.

Creșterea inegalității economice face ca segmentul cel mai sărac al populației să se depărteze tot mai mult de restul populației. Datele privitoare la distribuția veniturile susțin această estimare: fractura veniturilor se adâncește între cele mai sărace 20% gospodării și celelalte. La mijlocul distribuției (decilele 3-9) ritmul de diferențiere al veniturilor este scăzut. Cei mai bogați (decila 10, dar mai ales cei mai bogați 5%) se diferențiază net de restul colectivității. Diferența de venit dintre cele mai bogate 10% gospodării și cele mai sărace 10% tinde să crească veniturile celor săraci. În mod special veniturile celor mai bogați 5% cresc rapid față de masa colectivității (tabelele 15 și 16, grafic 8). Ele depășesc în medie de 15 ori pe cele ale celor mai sărace 10% dintre gospodării. În aceste condiții vorbim de *intensificarea sărăciei și în egală măsură de accentuarea inegalităților*.

Tabel 15 – Rata de creștere a veniturilor între grupe % din decila anterioară

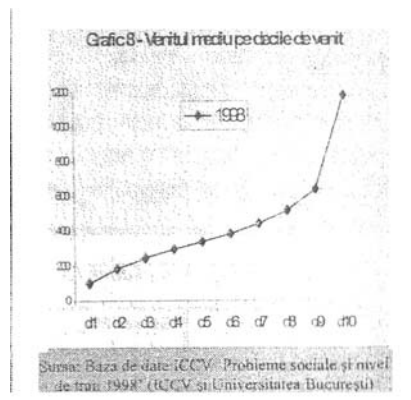
	Sărac 10%	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9	Bogat 10%
Iunie 1994		74,0	22,9	17,9	13,2	13,1	13,6	15,1	21,6	108,4
Oct. 1998		85,7	31,8	19,8	14,7	13,9	15,3	16,6	23,8	85,8

Surse: Diagnoza calității vieții, 1994, (ICCV), Probleme sociale și Nivel de trai, 1998 (ICCV și Universitatea din București)

Tabel 16 – Indicatori ai inegalității distribuției veniturilor populației

	Venit d8/ venit d3	Bogat 10%/ sărac 10%	Bogat 5%/ sărac 10%
Sept. 1994	2,0	10,7	14,4
Oct. 1998	2,1	11,8	15,7

Surse: Diagnoza calității vieții, 1992 (ICCV), Probleme sociale și Nivel de trai, 1998 (ICCV și Universitatea București)

Sărăcirea ca efect al creșterii inegalității distribuției veniturilor reprezintă un cost al tranziției. În acest context însă apar două probleme. Una de tip politic cât de mare este

inegalitatea socială pe care colectivitatea este dispusă să o accepte? A doua este de tip funcțional în ce măsură diferențierea actuală reflectă structura economică și socială a unei economii de piață dezvoltate, fiind în același timp un instrument funcțional al promovării acesteia?

2. Sursele creșterii inegalității economice

a. Funcționarea departe de normalitate a economiei de piață

Distorsiunile economiei de piață în tranziție sunt responsabile de distorsiuni marcate în distribuția bunăstării, în sensul accentuării sărăciei unor zone sociale.

1. *Costurile ineficienței economice se reflectă în prețuri.* Ineficiența economică este suportată de masa populației, contribuind la accentuarea sărăciei. În zonele de monopol sau de concurență scăzută, se întâmplă chiar ca unele prețuri în România să fie mai ridicate decât în Occident.

2. Creșterea profiturilor prin creșterea artificială a prețurilor în zonele de monopol.

3. *Repartizarea neuniformă a efectelor inflației.* În mod frecvent, agenții economici includ preventiv în preț creșterile previzionate ale inflației, reușind astfel să-și crească cotele de profit, în timp ce veniturile consumatorilor scad.

b. Creșterea inegalităților salariale

Menținute artificială într-o relativă omogenitate de către regimul socialist, salariile s-au diferențiat rapid începând cu 1992-93.

Salariile minim, care oferă a protecție elementară a demnității și bunăstării muncii, a rămas dramatic în urma masei salariilor (tabel 17), paralel cu creșterea proporției celor care primesc salariul minim sau unul apropiat de acesta. Aceasta a fost în principal situația în ramurile din afara sferei de monopol sau cele slab sindicalizate, unde performanțele economice au limitat nivelele de salarizare. Astfel, decât în 1994 3,4% dintre salariați primeau salariul minim, în 1998 proporția acestora era de 5,1% (RNDU 1999).

Tabel 17 – Dinamica salariului minim față de cel mediu

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Ian. 2001
Salariul minim ca % din salariul mediu	65,3	59,2	61,5	46	38	34,9	31,5	30,2	29	30,4	26,9	28,2	36,5

Scăderea mai accentuată a salariilor mici a avut două efecte distincte. Pe de o parte s-a creat o zonă de sărăcie severă în însăși clasa salarială. Pe de altă parte s-a redus motivația reintegrării în viața economică în cazul celor rămași fără loc de muncă sau al celor activi în economia subterană. Un nivel scăzut al remunerației salariale, apropiat de cel al beneficiilor sociale care înlocuiesc salariul, face neatractiv efortul angajării în muncă. Efectul a fost că multe persoane, în loc să accepte un loc de muncă plătit cu un salariu apropiat de salariul minim au preferat să iasă cât mai repede la pensie, această fiind de multe ori mai mare decât salariul pe care l-ar fi putut primi.

Programul guvernării actuale prevede ca în 4 ani, salariul minim să crească cu 50% în termeni reali. Deja în martie acest an a avut loc o creștere a salariului minim cu 27% față de început anului.

Tabel 18 – Beneficii sociale ca % din salariul minim

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Pensie medie de asigurări sociale de stat	71,0	75,6	73,3	95,0	118,9	122	129,6	127,8	139,2	122,5	133,0	121,7
Ajutor șomaj			69,8	64,4	73,7	102,5	95,8	97,9	135,8	106,4	138,9	111,2
Alocație sprijin				43,5	42,5	41,1	59,0	52,1	53,2	48,3	62,2	45,9
Ajutorul social							60,0	46,4	39,3	41,1	38,6	27,2

Sursa: baza de date ICCV

În ultimii ani s-a produs a adevărată *explozie a salariilor mari* întreprinderile monopoliste au abuzat poziția lor. Creșterile salariale de care s-au bucurat salariații întreprinderilor care dețin monopolul asupra unor puncte cheie ale economiei nu s-au bazat în mod necesar pe criteriile de eficiență economică (tabel 19). În 1997, în ramura energiei electrice și termice, gaze și apă productivitatea muncii pe salariat a fost de 83,1% față de 1994 în timp ce câștigul salarial real era de 98,7%¹⁴.

Creșterea masivă a salariilor în Regiile Autonome și în alte întreprinderi situate în puncte de control ale economiei s-a realizat prin diminuarea resurselor altor segmente ale colectivității:

- pe seama salariaților altor întreprinderi prețurile ridicate la începutul lanțului productiv (de regulă zonă controlată de monopoluri) au constrâns producătorii finali de bunuri și servicii, care acționează în condițiile de concurență, să mențină un nivel, scăzut al salariilor (prinse între costul artificial ridicat al începuturilor și prețurile impuse de piață).

- pe seama consumatorului, prin transferul creșterilor salariale (inclusiv a profilurilor) asupra prețurilor având ca efect sărăcirea masei de consumatori

- pe seama bugetului, prin subvențiile mai mult sau mai puțin mascate și prin neachitarea contribuțiilor datorate bugetului de stat.

Paradoxal, în întreprinderile se stat, multe dintre ele cu pierderi substanțiale, conducerea și-a acordat salarii disproporționat de mari: depășind uneori chiar și de 50 de ori salariul mediu. Între 1994 și 1998 proporția celor care depășeau de peste 2 ori salariul mediu pe economie a crescut de 4 ori de la 2,3% dintre salariați la 9,8%.¹⁵

Este cert că politica salarială promovată începând cu 1992 a reprezentat un factor major *de dezechilibru și încheiate în sistemul muncii salariate*, reprezentând o sursă artificială de sărăcie a unor segmente ale populației.

¹⁴ *Raportul Dezvoltării Umane, România, 1999* p. 24.

¹⁵ Date furnizate de CNS, in. *Raportul Dezvoltării Umane, România, 1999*

Tabel 19 – Diferențele salariale înregistrate între diferite sectoare

Salariul mediu = 100	Regii/monopoluri	Ramuri prelucrătoare în condiții concurențiale	Ramuri strict bugetare
1990	118,6%	91,6%	96,5%
Martie 1998	180,9%	85,5%	90,5%

Sursa: Clasificările de ramuri ale CNS, Anuarul Statistic al României

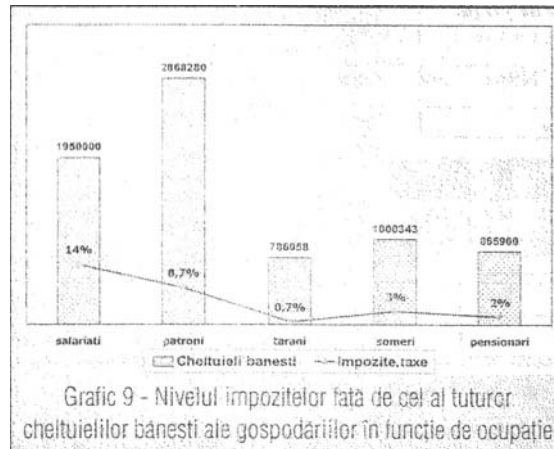
c. Extinderea economiei subterane

Întrucât polarizarea veniturilor este mult mai accentuată în economia subterană, decât în cea formală, extinderea economiei subterane a fost responsabilă de o creștere a inegalităților economice. La acesta se adaugă și riscurile specifice economiei subterane: ocupație, penalități administrative pentru încălcarea legilor, criminalitate, lipsa de acces la drepturile de asigurare socială și medicală.

d. Impozitarea accentuată a segmentului sărac

Frauda fiscală, la care se adaugă neplata impozitelor și contribuțiilor de către mulți agenți economici, face să crească povara fiscală asupra veniturilor mici legale.

Dificultățile de încasare a impozitelor și contribuțiilor explică tendința de creștere a ponderii impozitelor indirecte, pe consum (TVA, accize) care sunt tipic regresive, apăsând în consecințe și mai mult pe cei săraci. Cu cât scad veniturile individului, cotele constante ale impozitelor indirecte (incluse și prețurilor bunurilor de consum) sunt mai intens resimțite. Intenția actualului guvern de a reduce TVA-ul la o serie de bunuri de consum de bază, fapt care ar fi ușurat situația celor mai săraci, nu a putu fi pusă în aplicare în anul 2001 datorită dificultăților de constituire a bugetului, fapt de natură a ușura situației celor mai săraci este în acest context salutară.

e. Creșterea inegalităților zonale

Criza unor ramuri economice cum sunt mineritul și siderurgia, ca și falimentul unor mari întreprinderi au dus, mai ales acolo unde economia locală s-a dezvoltat în jurul lor, la căderea economică a întregii zone, generând un șomaj ridicat. Pe acest fond, procesul de descentralizare a avut ca efect pervers accentuarea dezechilibrelor zonale: zonele sărace au devenit și mai sărace trebuind să se sprijine în măsură pe resursele financiare care au putut fi colectate local. Valea Jiului este cazul tipic de zonă

caracterizată de o accentuată și rapidă cădere economică. Șomajul în principatele orașe de aici atinge cote uriașe: Petrilă 58%, Petroșani 48%, Aninoasa 20%, Vulcan peste 50%, Lupeni 63%, Uricani 55%.¹⁶ Diferențierea regionale s-au adâncit dramatic. Cea mai săracă regiune o constituie Nord-estul României, dar un grad ridicat de sărăcie se întâlnește și în regiunile sudice ale țării.

S-au accentua de asemenea decalajele sat/oraș. Conform datele referitoare la 1998 rata sărăcie în mediu rural era cu circa 50% mai mare decât în cel urbane: 41% din populația rurală era săracă, în timp ce procentul pentru mediul urban era de numai 28%. Diferențele dintre rural și urban se dovedesc a fi semnificative chiar independent de efectul statutului ocupațional (preponderența agricultorilor în mediu rural etc.) involuția agriculturii spre o economie de supraviețuire a accentuat fenomenul de izolare geografic-socială a multor comunități sătești.

f. Corupția, birocrăția, ineficienta administrației publice

Un recent studiu al Băncii Mondiale¹⁷ sugerează faptul că principala consecința a corupției este declinul standardului de viață: cei bogați devin tot mai bogați, iar cei săraci devin tot mai săraci. Premierul Adrain Năstase estimează că actele de corupție conduc și la diminuarea veniturile bugetare: cel puțin 15%, la o estimare conservatoare (teleconferința săptămânală cu prefecti, 2 martie 2001). Prin mecanisme directe și indirecte corupția produce o redistribuire a resurselor de la cei săraci la cei aflați într-o situație economică și socială mai avantajoasă. Sistemul de condiționare a ofertei serviciilor publice de oferirea de bani/ cadouri este cel mai evident, dar departe de a fi unicul. În același studiu la Bănci Mondiale (2000), 42% din persoanele intervievate au declarat că în ultimul an au simțit că „o mită ar fi necesară” sau au oferit direct mită sau o „atenție” în relația pe care au avut-o cu diferitele oficialității publice. Birocrația excesivă a serviciilor publice extinde oportunitățile de corupție și creștere nejustificat costurile soluționării problemelor curente. Corupția este responsabilă în mare măsură de dezagregare economiei, afectând de diferite căi standardul de viață al populației.

În aceeași anchete realizată de Banca Mondială (2000) între cele mai importante două consecințe ale corupției au fost enumerate:

Scăderea standardului de viață al populației	51%
Săracii devin mai săraci și bogați mai bogați	51%

¹⁶ Sursă: Raportul preliminar al Comisiei Interministeriale pentru analiza posibilităților de îmbunătățirea condițiilor economice și sociale în Valea Jiului, martie 2001.

¹⁷ Banca Mondială, Diagnostic Surveys of Corruption în Romania

Securitatea statului este în primejdie	17%
Drepturile omului sunt violate	16%
Declinul moral al societății	14%
Scăderea numărului persoanelor care cred că este productivă	11%
Investitorii străini pierd interesul pentru România	11%

Un studiu realizat în 2000 de către CURS¹⁸ arată că 51% dintre cei care au avut o problemă medicală (la spital) au trebuit „să ofere cadouri” pentru a o putea rezolva. Pentru rezolvarea problemelor persoane proporția celor care a trebuit să recurgă la această soluție a fost: l administrația locală (10%), școală (17%), pentru a găsi un loc de muncă (23%), sistemul juridic (23%), sau poliție (16%).

Nu este întâmplător faptul că, în imaginea publică, cei care au câștigat în procesul tranziției sunt „cei care au ocupat poziții de conducere” și nu cetățeni obișnuiți.

g. Criminalitatea și speculațiile frauduloase

De-a lungul ultimilor ani s-a înregistrat o puternică tendință de formare și extindere a unor sisteme de tip mafiot, dar și înmulțirea furturilor, tâlhăriilor, a escrocheriilor de tot felul: mici întreprinzători sunt nevoiți să plătească taxe de protecție, bătrâni rămân fără locuințe în urma escrocheriilor, tâlhăria pe stradă, și în mijloacele de transport au făcut parte din peisajul cotidian alături de mari excrocherii.

Cine credeți că a beneficiat mai mult de trecere la economia de piață până în prezent?		
Cei cu funcții de conducere	Cetățeni obișnuiți	Nu știu/ NR
87%	3%	10%

Sursă: barometrul de gen, GALLUP- România, august, 2000

Câte încredere aveți în Poliție?	62% puțin și foarte puțin
Câte încredere aveți în Justiție?	74 puțin și foarte puțin

Sursa: barometrul de gen, GALLUP- România, august 2000

Slabul răspuns al autorităților responsabile de securitate persoanei și a proprietăților sale a avut un rol important în explozia criminalității. Protecția populației împotriva jefuirii criminale, în forme directe sau indirecte, au reprezentat una dintre slăbiciunea statului în perioada de tranziție, fiind responsabilă de accentuarea sărăciei unor importante segmente ale populației. Numărul infracțiunilor cercetate de Poliție a crescut între 1990 și 1997 de aproape 4 ori (RNDU, 1999). Numărul infracțiunilor îndreptate împotriva patrimoniului, furturile și înșelăciunile au crescut de 20 de ori. Aceste fapte sunt direct generatoare de sărăcie atât pentru victime cât și pentru autori. Victimele sunt împinse adesea în situația ireversibilă de sărăcie. Pentru infractori perioada de detenție are consecințe pe termen lung: sporește vulnerabilitatea socială a deținuților și a familiilor lor, conducând la marginalizare socială și excluderea de pe piață de muncii. Înmulțirea actelor de delicvență își găsește o explicație în dificultățile materiale ale perioadei de tranziție. În mod special tinerii sunt expuși la infracționalitate datorită dificultăților economice multiple și a deficitului sever de oportunități.

În perioada tranziție au explodat și alte forme de criminalitate cu efecte grave asupra populației-înșelăciunile de tot felul, împrumuturi ilegale cu dobânzi exorbitante,

¹⁸ Barometrul de opinie publică, noiembrie 2000

preluarea proprietății caselor prin înșelăciune, impunerea de taxe de protecție de tip mafiot etc.-fiind în unele cazuri chiar tolerate/protejate de poliție și justiție. Ingineriile financiare au jefuit resursele populației și bugetul statului. Scandalurile de tip CRITAS sau FNI, falimentare unor bănci au deposedat masa de deponenți de resursele economisite, au încărcat bugetul de stat cu preluarea/compensarea datoriilor și, ceea ce este cel puțin tot atât de grav, au demotivat acumularea, scăzând încrederea în economisire și investiție. O parte dintre resursele care ar fi putut constitui capital intern au fost jefuite.

Știe pe cineva care după ce și-a pierdut locul de muncă a început să fure?	Da – 8%
--	---------

Sursa: Barometrului de Gen, GALLUP- România, august 2000

Câte încredere aveți în Bănci?	69% puțin și foarte puțin
--------------------------------	---------------------------

Sursa: Barometrului de Gen, GALLUP- România, august 2000

h. Politica de reparații a nedreptăților produse de regimul socialist
 În mod special politica de retrocedare *in integruma* pământului și clădirilor, pe lângă faptul că a creat noi nedreptăți (locuitori ai statului, care au lucrat în ultimele decenii în agricultura, rămași fără pământ, familii evacuate din locuințe, fără nici un fel de protecție), transferă asupra întregii colectivități, prin intermediul bugetului, cheltuielile reparatorii substanțiale. Contribuția acestei opțiuni politice la creșterea inegalităților economice nu este încă calculată dar poate fi estimată a fi apreciabilă, urmând ca „nota de plată” să fie suportată de către populației și în viitor.

Se poate aprecia, în concluzie că perioada tranziției a fost caracterizată prin explozia unor mecanisme anormale/criminale de transfer, de regulă de la cei săraci, care nu răspund unor condiții de funcționalitate ale unei economii sănătoase, ci reprezintă mai degrabă patologii ale acesteia: mecanisme speculative și de monopol, fraude și excrocherii. Acestea sunt responsabile de o parte semnificativă a procesului de sărăcie.

C. Sărăcia redistribuțională

Mecanismele redistributive ale statului au ca obiectiv prevenirea și diminuarea sărăciei. Suportul social pentru cei care, în anumite condiții, se confruntă cu situații de dezechilibru acut între nevoi și resurse, a cunoscut în ultimii ani o erodare mult mai rapidă decât veniturile obținute direct din activitatea economice. Dacă comparăm dinamica diferitelor beneficii sociale de suport cu salariile, cea mai importantă sursă primară de venit, observăm o creșterea rapidă a distanței dintre salariați și cei care trăiesc din beneficii sociale.

Tabel 20 – Beneficii sociale ca % din salariul mediu

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Pensia medie de asigurări sociale de stat	46,4	44,7	45,1	43,6	45,2	42,6	40,8	38,6	40,3	37,2	35,9	34,3
Alocația de stat pentru copii	10,5	9,7	7,2	5,4	4,9	4,2	4,3	3,9	7,4	6,2	4,3	3,2
Alocație al doilea copil ¹	-	-	-	-	-	-	-	-	13,7	10,1	7	5,5
Ajutorul social		-	-	-	-	-	21,3	14	15,6	13,2	10,6	7,7

Alocație de sprijin		-	-	20	16,1	14,4	18,6	15,7	15,4	14,7	16,8	12,9
Ajutor de integrare profesională	-	-	-	-	-	24,7	20,1	17	18,8	17,9	21,9	17,4

¹ Din 1997, s-a introdus o alocație suplimentară pentru familiile cu 2 sau mai mulți copii

Sursa: baza de date ICCV

Aceste date indică cu calitate faptul că protecția socială, în toate formele sale, s-a depreciat substanțial în raport veniturilor primare ale populației aflate și ele în scădere.

În domeniul protecției sociale pot fi găsite și situații de dezechilibru artificiale, induse de unele decizii de politică socială imposibil de justificat rațional. Este cazul beneficiilor de asigurări sociale. În ultimii ani, introducerea unor modalități de calcul al pensiei, în contradicție cu principiile fundamentale ale sistemului, au generat inechități majore: pensionarii care au ieșit la pensie în anumite perioade au putut astfel obține pensii și de două ori mai mari decât ultimul salariu sau au beneficiat de condiții mai avantajoase decât cei pensionați anterior în situații similare.

Pensionari de până la sfârșitul anului 1997=> 78% din totalul pensionarilor obțin 94,2% din pensia medie.

Pensionarii de după 1997=> 22% din totalul pensionarilor obțin 127% din pensia medie.

Așadar, deprecierea accentuată a suportului social a devenit o sursă importantă de adâncire a sărăciei.

Din aceste analize se poate deduce că în ultimii 11 ani, explozia sărăciei în România nu a reprezentat un *cost social inevitabil* al tranziției, ci unul *evitabil* într-o măsură semnificativă, generat de importantele deficite și distorsiuni din politica economică, surse importante de reducere a sărăciei rezidă din corecții ale politicii economice și sociale.

Capitolul 4

Sărăcia actuală: sursă a adâncirii sărăciei și a vulnerabilității viitoare

Explozia actuală a sărăciei, chiar dacă va fi întreruptă și contracarată de o dorită relansare economică, va genera „replici” și în viitor, sub forma unor efecte propagate. Sărăcia extremă și de durată generează o anumită „imunitate” la creșterea economică și devine în sine un obstacol al dezvoltării. Ea produce deteriorări grave în societate românească: pierderea capacităților profesionale, erodarea nivelului de educație, diminuarea acumulărilor bănești, sau de patrimoniu, procese de dezintegrare socială. Toate acestea duc în timp, pe diferite căi, la excluziune socială.

Procesele de marginalizare și excluziune socială sunt greu reversibile. Efectele sărăciei actuale devin cauze ale reproducerii ei în viitor.

a. Deprecierea/ subdezvoltarea capacităților umane necesare unei vieții prospere

Criza îndelungată și severă a economiei românești din ultimul deceniu a avut drept consecință nu numai o sărăcie imediată, dar afectând advers capacitățile colectivității, se va constitui într-un factor cu efecte negative asupra bunăstării viitoare. Numărul posturilor de muncă înalt calificate scăzut dramatic odată cu căderea industriei,

cea ce a restricționat sever oportunitățile tinerei generații de a avea acces la astfel locuri de muncă. Tânăra generație se confruntă de asemenea în același timp cu un accentuat fenomen de polarizare profesională: alături de un segment redus de tineri se află fie în șomaj, fie ocupă locuri de muncă necalificate, slab calificate sau sub calificarea dobândită.

La acesta se adaugă degradarea capacităților de muncă, datorată întârzierilor în revenirea pe piața muncii. Rata șomajului la tineri a fost constant dublă comparativ cu valoarea mediei de țară, aproape triplându-se începând cu 1994. Șomajul cronic la tineri este îngrijorător.

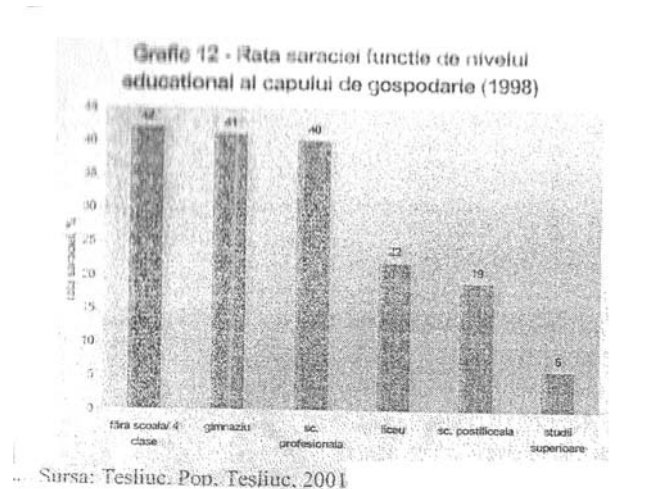
Știți pe cineva care după ce și-a pierdut loc de muncă a început să bea?	Da – 25%
Știți pe cineva care după ce și-a pierdut loc de muncă a început să cerșească?	Da – 6%

Sursa: barometrul de Gen. GALLUP- România, August 2000

Faptul că tranziția nu a produs indici semnificative de redresare economică, politică și socială, că pentru mulți șansele în viață sunt mai degrabă în scădere este o sursă de demoralizare gravă. Stresul social-economic a condus și la *deprecierea capacităților de funcționare socială normală și eficientă*: uni evadează în pasivitate, alții în alcool și droguri, alții recurg la mijloace de câștig nu numai ilegale: dar și degradante uman (cerșetorie, prostituție) alții părăsesc țara, iar alții recurg chiar la sinucidere (rata sinuciderilor la 100 000 locuitor a crescut rapid în ultimii ani de la 14 în 1996 la 15,8 în 1998 și la 18,9 în 2000). (raportul anului al rețelei de medicină legală 2001).

b. Scăderea nivelului de educație

Un nivel de educație redus al adulților din gospodărie determină un nivel scăzut al veniturilor acesteia, independent de alte caracteristici ale gospodăriei (grafic 12). Învățământul este unica șansă a copiilor acestor familii de a depăși în viitor statutul de sărac.

Participarea socială este condiționată în bună măsură de suportul familiei: copii proveniți din familii sărace au un nivel de educație redus, datorită ratelor sensibil mai ridicate de neparticiparea școlare, de ci au șanse de reușită școlară sensibil diminuate (tabel 21). Majoritatea celor care abandonează școala sau nu se înscriu deloc provin din familii sărace cu probleme sociale. Erodarea sistemelor sociale de suport a făcut ca dependența participării școlare de suportul familiei crească enorm în ultimii ani: a o limită, creșterea îngrijorătoare a neparticipării/ abandonului la nivel elementar obligatoriu

de școlaritate datorat frecvent lipsei condițiilor materiale elementare (hrană, îmbrăcăminte, rechizite posibilități de transport mai întâi în mediul rural), iar la cealaltă, scăderea dramatică a oportunităților de educație superioară pentru tinerii veniți din familiile sărace și mai ales din mediul rural. Efectul acestei stări de dependență se resimte și invers, prin grevarea severă a bugetului familie, având cu rezultat restricționarea severă a altor capitole de cheltuieli: este cazul bătrânilor care își folosesc pensia pentru a-și ajuta copiii sau nepoții, reducând din cheltuielile necesare pentru medicamente și chiar hrană, etc. Învățământul în mediul rural pare a cunoaște o degradare în accentuare mai ales în comunicațiile izolate.

Tabel 21 – Sărăcia și rata neparticipării școlare (% din populația națională)*

Anul 1998		Mediul de rezidență		
Total		Urban	Rural	Total
		3,4	6,1	4,6
Caracteristicile ale gospodăriei				
Gospodăria se află în sărăcie	DA	5,6	7,6	6,7
	NU	2,1	3,8	2,6
Gospodăria se află în starea de sărăcie extremă	DA	11,0	10,1	10,4
	NU	2,3	4,5	3,2

Datele se referă la copii în vârstă peste 7 ani împliniți în momentul începerii anului școlar și mai mici de la 15 ani în momentul anchetei.

Sursa: L. Pop și B. Voicu (2000)

Situația educațională a populației de romi poate fi considerată alarmată (tabel 22).

Tabel 22 – Situația educațională a copiilor romi

Participarea școlară a copiilor romi (7- 18 ani)	
Nu a fost înscris la școală	19,6%
Abandon în ciclul primar	9,2%
Abandon în ciclul gimnazial	6,6%
Abandon în ciclul liceal	1%
Înscris în prezent la școală	60%
Gradul de alfabetizare funcțională a copiilor romi (10-18 ani)	
Nu știu să citească deloc	23%
Citesc cu dificultate	16,6%
Citesc bine	60,4%

Accentuarea inegalităților economice în ultimii 11 ani a fost urmată de un fenomen de *polarizare* a participării școlare. La nivel superior, se înregistrează o creștere spectaculoasă a numărului de studenți, în schimb la nivel preuniversitar, au avut loc scăderi semnificative ale ratei la participare școlară. Învățământul preșcolar a înregistrat una dintre cele mai scăzute rate de participare: de la 83% în 1989 la 63% în 1997 (RNDU 1998). Deși rata abandonului la nivel învățământului primar este mai scăzută, acest fenomen este extrem de grav îndeosebi prin consecințele pe termen lung. Cea mai accentuată scădere a ratei de participare este prezentă în învățământul secundar de la 90,7% în 1990 la 68,7% în 1997.

Structura actuală a învățământului este mai degrabă centrată pe acumularea de informații și nu pe formarea de capacități de integrare socială și economică eficientă. Pe de altă parte la mijlocul anilor 90 a existat o „criză a învățământului profesional” concretizată nu numai în scăderea participării în această formă de învățământ, dar și prin slaba lui adaptare la cerințele economiei actuale.

Absența studiilor sau/ și a unei profesii îngreunează găsirea unui loc de muncă și va reprezenta o sursă durabilă de sărăcie în viitor. Oportunitățile pe piața muncii al celor care acum renunța la educația post-gimnazială sunt extrem de reduse. Mobilitatea lor este practic minimal, iar șansele de a ocupa în viitor o poziție marginală la piața muncii sunt extrem de mari ceea ce îi plasează într-o situație economică cu vulnerabilitate ridicată.

c. Erodarea valorilor muncii și demoralizare

Distorsiunile în mecanismele normale ale economiei, care au însoțit tranziția, au generat importanța efecte negative asupra moralei muncii. Evidența că de multe ori nu efortul și inteligența constructivă ci speculația la limita legalității sau dincolo de ea este explicația succesului devine un obstacol puternic al relansării sănătoase a economiei.

Mai mult, majoritatea românilor apreciau în 1999 (BOP 99) că în România munca este prost plătit (91%) și greu de găsit (87%).

d. Condiții de viață inadecvate pentru copii

Sărăcirea populației a efectuat în mod brutal copiii. La degradarea generală a situației economice s-a adăugat dezorganizarea familiei asociate cu sărăcia extremă. Acestea au amplificat riscul copiilor de a fi neglijați, maltratați, supuși la forme umilitoare de obținere a veniturilor și chiar abandonați, ceea ce le limitează sever capacitățile de inserție socială normală în viața adultă. O situație specială o prezintă copii abandonați care, după împlinirea vârstei de 18 ani sunt lipsiți de suportul minim necesar inserției normale în viața adultă. Mulți dintre ei își continuă viața în stradă lipsiți de locuință și de oportunități de muncă, alți devin candidații la o carieră criminală. Copii stării reprezintă forma extremă a copilului abandonat ale cărui șanse de evoluție socială normală sunt practic nule.

Cum credeți că au reușit majoritatea oamenilor care au făcut avere în România?		
Prin încălcarea legii	Prin relații	Prin muncă și merit personal
54%	21%	9%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, 1999 (BOP 99)

e. Criza locurilor

Diferite situații au făcut ca un număr de persoane/ familii, care nu poate fi încă estimat să rămâne fără locuință, și fără posibilitate de a obține una. În condițiile actuale, lipsa locuinței reprezintă un factor decisiv de împingere în sărăcie externă.

Aici sunt incluse două aspecte: deficitul de locuințe și criza utilităților pentru locuire. În ultimii ani s-a prefigurat o nouă criză cu efecte dezastruoase pe termen lung: incapacitatea de plată a cheltuielilor de întreținere. Din totalul familiilor care locuiesc în apartament la bloc, 22,4% au datorii la întreținerea pe mai mult de 3 luni (BOP, Nov. 2000).¹⁹ Acumulare de datorii împinge familiile în situații disperate, cu puține șanse de

¹⁹ Ținând cont că cercetarea BOP Nov 2000 a cules date referitoare la lunile august, septembrie, octombrie este de așteptat că în lunile de iarnă (luni în care cheltuielile sporesc ca urmare a adăugărilor costurilor energiei termice furnizate în apartamente), ponderea datornicilor la întreținere să crească.

depășire, riscul major fiind pierderea locuinței. Neplata utilităților publice afectează u doar familia respectivă, ci întreaga asociație de locatari, ea fiind semnalul unui proces de falimentare a unei infrastructuri a vieții colective. Concepția tehnologică structural deficitară a sistemului de termoficare, la care se adaugă lipsa cronică de investiții din ultimele două decenii face ca pierderile în sistem să fie excesive, încărcând prețurile suportate de populație. Pe de altă parte, de conectarea (voluntară sau forțată) a multor familii de la sistemul de termoficare și chiar de la rețeaua de apă și electricitate din cauza imposibilității de plată, conferă sărăciei o coloratură de mizerie inacceptabilă într-o societate modernă.

f. Formarea de pungi de sărăcie

Dezvoltarea economică va avea efecte minime asupra unor comunități, și chiar arii teritoriale întinse confruntate în prezent cu crize economice și societate profunde, care riscă să devină zone cronic subdezvoltate. Diferiți factori duc la constituirea unor adevărate pungi de sărăcie.

- orașe mici legate exclusiv de un complex industrial falimentar
- comunitățile rurale în care întreaga viața economică se dezvoltă în jurul unei agriculturi de subzistență
- în marile orașe oportunitățile de muncă (în special temporară) au aglomerat forța de muncă fără ca acesta să poate beneficia de condițiile de locuire necesare

Toate acestea s-au asociat și într-o anumită măsură au generat degradarea infrastructurii, a rețelei de transport și a condițiilor de viață în general.

În aceste zone se formează pungi de sărăcie în care se cristalizează o cultură a sărăciei comportamente și stiluri de viață caracteristice sării de sărăcie cronică, asociate cu stări de descurajare, apatie, demoralizare. Unele comunități de romi, lipsite cronic de oportunități de inserție într-o economie modernă, constituie pungi de sărăcie și excluziune socială înalt persistente.

g. Considerarea economiei subterane ca dificultățile ei de reconversie în economie normală

Dintr-o strategie de a face față gravelor dificultății ale tranziției, economia subterană poate deveni sursă a subdezvoltării, putând crea structuri social-culturale de durată, caracterizate prin sărăcie, excluziune și criminalitate, dificil de resorbit în structurile social-economice normale. Relațiile sociale se fragilizează, fiind înlocuite de relații fondate mai mult pe putere decât pe lege și moralitate.